

НИКОЛА Т. КАШИКОВИЋ – САРАЈЛИЈА ИЛИ ЧАСОПИС КАО СУДБИНА

Апстракт: Рад представља присећање на Николу Т. Кашиковића (1861-1927), публицисту, књижевника, националног борца, сакупљача народног блага. Поводом обележавања 80 година од смрти, у раду се даје преглед његовог живота и рада.

Кључне речи: Никола Т. Кашиковић, "Босанска вила", народне умотворине, књижевност, национални рад

Ове године навршава се 80 година од рођења и 146 година од смрти Николе Т. Кашиковића, личности која је својим животом и радом заслужила да уђе у поменик знаменитих Срба.

Дугогодишњи уредник и власник сарајевског часописа "Босанска вила" (1885-1914), публициста, књижевник и национални борац, Кашиковић улази у ред оних родољубивих и умних људи који су, делом и пером, у најтежим данима аустроугарске окупације Босне и Херцеговине, непоколебљиво стајали на бранику Српства. Његово име незаслужено је измакло оку историчара српске културе и књижевности. Овај кратак животопис део је мојих истраживања за монографију, у целини посвећену Николи Т. Кашиковићу.

Никола Т. Кашиковић рођен је 4. децембра 1861. године у Високом код Сарајева. Одрастао је у сиромашној занатлијској породици; отац Тодор био је пекар, а мајка Ана домаћица. Родитељи су га учили да чита на Вуковим епским народним песмама и одмалена у њему развијали слободарски дух. Основну школу и нижу гимназију Кашиковић је завршио у Сарајеву, са одликом. Предавачи су му били познати родољуби Филип Шпадијер и архимандрит Сава Косановић, доцније митрополит дабро-босански. Као благодетељанац сарајевске Српске црквеношколске општине завршио је у Сомбору Учитељску школу, 1884. године. Вративши се у Сарајево, најпре је радио као учитељ у Српској мушкој основној школи, а после положеног испита за наставнике грађанских школа 1885. године, на препоруку Саве Косановића, две године је био хонорарни предавач у Заводу Мис Аделине Паулине Ирби. Тамо је упознао Стоју Здјеларевић, питомицу Завода, са којом је засновао породицу 1886. године. Стоја је рођена 1865. године у Босанској Чађевици и после очеве погибије у босанско-херцеговачком устанку и ране мајчине

смрти, одшколовала се, попут многе сирочади, у Заводу Племените Ирбијеве.

У дугом и хармоничном браку рођено је четворо деце: Предраг (1887), Реља (1890), Сретен (1892) и Танкосава (1893). Породица Кашиковић настанила се у Дударевој улици бр. 2 у Сарајеву. Породична слава био им је Св. Великомученик Георгије (Ђурђевдан), који се по српском православном календару обележава 6. маја. До 1891. године Никола Кашиковић је био у учитељској служби, када под притиском аустроугарских власти напушта рад у школи и сав се предаје публицистичком послу.

Са сарајевским учитељима Стевом Калуђерчићем, Божидаром Никашиновићем и Николом Шумоњом, Кашиковић је 1885. године покренуо "Босанску вилу", први српски белетристички часопис у Босни и Херцеговини. "Лист за забаву, поуку и књижевност", како је стајало у поднаслову "Босанске виле", излазио је петнаестодневно у великом кварт формату, ћириличним писмом. Први број изишао је 16. децембра 1885. године, а последњи 15. јуна 1914. Првих десет бројева уреднички је потписао Божидар Никашиновић, наредних седамнаест бројева уредио је Никола Шумоња, а од 1. априла 1887. године Никола Т. Кашиковић постаје уредник и издавач "Босанске виле". Власништво над часописом преузео је 1892. године. Двадесет седам година име Николе Кашиковића стајало је у заглављу "Босанске виле" и било њен заштитни знак.

У првим деценијама XX века, заједно са Николом Кашиковићем уреднички посао су обављали: Владимир Ђоровић (1910, 1913-1914) и Петар Кочић (1911-1912). Од 1910. до 1914. године у редакционом одбору "Босанске виле" били су: Алекса Шантић, Милан Прелог, Јован Дучић, Димитрије Митриновић, Вељко Петровић, Марко Цар, Милорад Павловић-Крпа, Пера С. Талетов, Симо Ераковић, Сима Пандуровић, Светислав Стефановић, Јован Максимовић и Аугустин-Тин Ујевић. Часопис се издржавао искључиво од претплате, а број пренумераната је варирао у појединим годинама и у просеку се кретао око 2000. Највећи број претплатника "Вила" је имала у Краљевини Србији, а највише у Београду. Тако долазимо до изненађујућег податка да је Кашиковићев часопис имао вишеструко већи број читалаца на страни, него домаћих.

Настала по угледу на ондашње војвођанске и србијанске листове, "Босанска вила" је имала препознатљиву графику и устаљене рубрике, а главни украс листа била је насловна слика. Прве године "Вилу" је красио цртеж талентованог уметника Стеве Калуђерчића, покретача, редактора и дугогодишњег сарадника листа. Током година и слика у заглављу листа се мењала. Тако је први број "Босанске виле" из 1895. године имао цртеж сликара Ђорђа Јовановића, а на *Ратну споменицу*, "Вилино"

уздаре српским херојима, победницима у Балканским ратовима, свој уметнички печат утиснуо је гласовити Иван Мештровић.

Покренута у сложеним политичким приликама, "Босанска вила" се непрекидно суочавала са материјалном оскудицом, општром цензуром, несавесним штампарима и неуредним претплатницима. Упркос свим тешкоћама, око часописа се окупила национално-књижевна омладина из свих крајева разједињене земље. Читаве три генерације књижевника и писаца прошли су кроз "Вилину" редакцију, као кроз школу родољубља. Сарадници часописа били су различитог литерарног опредељења, књижевни ствараоци (песници, приповедачи, драмски писци), књижевни критичари, писци књижевних и историјских огледа, стручних чланака, преводиоци и бројни сакупљачи народног блага. Захваљујући дугом непрекидном излажењу, у "Босанској вили" објављивали су готово сви писци који се јављају у српској периодици 80-их година XIX века.

Жанровски, "Босанска вила" је покривала широк тематски распон, од национално-историјских и фолклористичких прилога у првој деценији излажења, до есејистичких и програмских текстова у којима се прокламује нова естетска форма – у последњем десетлећу живота часописа. Списак сарадника, објављиван на почетку сваког годишта, најбољи је показатељ еволуције листа. Када би се урадио попис свих сарадника "Босанске виле", добили бисмо лексикон најпознатијих српских књижевника, припадника различитих генерација и различитих књижевних покрета. За њихово окупљање у "Вили" највећа заслуга припада Николи Т. Кашиковићу. Захваљујући његовом уредничком ангажовању, привучени су најугледнији писци са стране, а они су својим квалитетним прилозима доприносили књижевном развијању домаћих стваралаца и културном уздизању средине. То је најочитије на примеру књижевне критике. Прве приказе писали су сами уредници, Никола Шумоња, Божидар Никашиновић и Кашиковић. У почетним годинама "Босанске виле" јавља се и Антоније Стражичић; у познијим: Светозар Ћоровић, Стеван Бешевић, Драгомир Брзак, Владимир Ћоровић, Марко Цар, Јован Дучић, Димитрије Митриновић, Павле Лагарић, Пера С. Талетов и др., а у последњим годинама излажења: Сима Пандуровић, Перо Слијепчевић, Вељко Петровић, Исидора Секулић, Милан Грол, Владимир Черина, Тин Ујевић, Светислав Стефановић, Павле Поповић, Милан Решетар и др. Заслуга за отварање "Виле" и прихватање млађе књижевне генерације несумњиво припада Николи Кашиковићу. Разгранатом мрежом сарадника, личним залагањем и знатним уредничким ауторитетом, он је близу три деценије успевао да одржи часопис изван најјачег центра српског културног живота.

На основу Кашиковићеве преписке и уредничких бележака, несумњиво сам утврдила да је његов књижевни и уреднички утицај на садржај листа био знатан, ако не и пресудан. Његова је заслуга што "Босанску вилу" можемо читати и као поменик најзаслужнијих личности из српске и словенске историје. Објављујући њихове животописе на насловној страни, "Вила" их је "заводила" у своју споменицу и тако сачувала од заборава. Славећи њихова дела, снажила је и јачала дух поробљеног народа, и нудила наду и веру у боље сутра. У "Вилин" календар црвеним словом су исписани јубилеји и годишњице најзначајнијих догађаја из српске историје. Уредништво је подржало и иницирало многе акције за подизање споменика и оснивање задужбина најзаслужнијим Србима. Снажан одјек у Српству имало је обележавање 100-годишњице рођења Симе Милутиновића Сарајлије, 1891. године. "Вилина" акција започета је објављивањем посебне свеске посвећене овој знаменитој личности и оснивањем посебног одбора за подизање споменика. Ову родољубиву иницијативу, зауставиле су аустроугарске власти.

Као постојан стожер, бдијући над свим што је српско, на свим странама, Кашиковићев часопис у своју је вечиту читуљу уписивао знамените Србе и Словене, износећи њихова велика дела за углед и незаборав. Посебно су драгоцене биографије које су у читуљама објављиване, јер садрже податке које тзв. "велика историја" није забележила.

За 29 година излажења, кроз "Вилину" рубрику *Књижевне и културне биљешке* прошле су десетине најаве, осврта, приказа и коментара на нове књиге, листове и часописе. Ту се налази непроцењива грађа за историју и библиографију српске и словенске књиге и периодике. Као публициста од угледа, Никола Кашиковић је 1906. године примљен у српско новинарско удружење, чије је седиште било у Београду.

Кашиковићев уреднички рад у "Босанској вили" није остао непримећен од аустроугарских власти. Прилози су пажљиво читани и строго цензурисани, те је због учесталих цензорских интервенција долазило до кашњења појединих бројева. Редовност у излажењу реметили су и стални неспоразуми са штампарима, па је Кашиковић био принуђен да их често мења. Сукоб са Првом српском дионичарском штампаријом Риста Ј. Савића завршио је на суду, а Кашиковић је био приморан да плати сва заостала дуговања.

Стална материјална оскудица пратила је Кашиковића и "Босанску вилу". Презадужен, био је приморан да распродаје сопствену имовину и хипотеком оптерети породичну кућу на Бањском Бријегу. У критичним тренуцима, када је власт била на домаку циља - укидања часописа, Кашиковићу су у помоћ прискакали пријатељи, имућнији Срби. Међу добротворима "Виле" и породице Кашиковић, дугогодишњом

сталном потпором истицао се велики српски родољуб, добротвор и задужбинар Љубомир Крсмановић.

Поред борбе са цензуром, штампарима и неуредним претплатницима, Кашиковић се непрекидно суочавао са отвореним непријатељством окупаторске аустроугарске власти. Такав став није проистекао само из чињенице да је уређивао најсрпскији лист у окупираној Босни и Херцеговини, разлог је био и његов национални рад. У аустријској полицијској регистратури Кашиковићево име је евидентирано још у време Хаџи-Лојине буне, а прво привођење и саслушање доживео је као ученик српске реалке. Доцније, као активни учесник у културном и друштвено-политичком животу српског народа у окупираној покрајини, он је сматран једним од првака у борби за национално ослобођење. Преко "Босанске виле" успоставио је блиске контакте са напредним националним и културним радницима у другим словенским земљама. Тако је, посредством Кашиковића, истина о животу српског живља под аустроугарском окупацијом успевала да пробије политичке баријере и изолованост, и продре у свет.

Био је један од покретача, утемељивача и припадника најважнијих српских културних институција, просветних и певачких друштава; један је од оснивача и дугогодишњи председник и књижничар Српског пјевачког друштва "Слога"; утемељивач, добротвор и члан Српског културног и просвјетног друштва "Просвјета", домаћин и учесник многих светосавских и видовданских прослава у Сарајеву, поштован и радо виђен гост на селима и славама. Кашиковићева је заслуга што се око уредништва "Босанске виле" окупила сва напредна, слободоумна и патриотска интелигенција, па је редакција листа с правом сматрана за једину слободну српску територију у окупираној замљи. Отуда је Земаљска влада у Сарајеву на уредника гледала као на највећег непријатеља Монархије, а уредништво "Виле" сматрала незваничним "српским конзулатом".

Због свог антиаустријског деловања, Кашиковић је стално био на мети режима. Власти су против њега подносиле кривичне пријаве, које су завршавале новчаним кажњавањем, а неретко и затвором. Само 1899. године, према сведочењу самог Кашиковића, против њега је поднесено пет кривичних пријава. Аустријски полицијски доушници, али и домаћи шпијуни, будно су мотрили на његово кретање. Бројни полицијски извештаји сведоче да је уредник "Босанске виле" живео под непрекидним полицијским надзором, а његова породица под сталном присмотром. Ризикујући властити живот и живот породице, Кашиковић је на силу полицијског терора одговарао упорним, гандијевским отпором. Када нису могли да га сломе претњама, уценама, казнама и затвором, окупа-

торске власти су покушале да га поткупе, не би ли га ућуткали. Али патриотизам није имао цену.

Притисак на Кашиковића нарочито се појачао после добијања ордена Меџидије III степена од турског султана, 1896. године. Пркосећи властима, он је одбио да од Беча тражи одобрење за јавно ношење одличја, а на насловној страни сваког годишта "Босанске виле" потписивао се као "Витез ордена Меџидије".

Највећу подршку и упориште Никола Кашиковић имао је у својој породици. Супруга Стоја је храбро и истрајно на својим плећима носила бројне обавезе; била је узорна домаћица многобројним гостима које је њихова кућа гостољубиво прихватала; подизала је и васпитавала бројно потомство; била је вредан сарадник и коректор "Босанске виле"; члан најзначајнијих женских добротворних друштава у Сарајеву, али и оно мало познато – Стоја Кашиковић је припадала узаном кругу конспиративних сарадника српске владе и Пашићевих обавештајаца.

Одгојени у српском патриотском духу, Кашиковићева деца Предраг, Реља, Сретен и Танкосава, у животу су следили узоре својих родитеља. У рад око "Босанске виле" укључили су се рано, будући да им је редакција листа била друга кућа. Школовали су се на високим школама и универзитетима, уз велика материјална одрицања родитеља и повремену стипендију српске владе. Предраг је студирао право у Београду, Бечу и Прагу, а докторску диплому стекао је у Загребу; Реља је у Бечу завршио медицину; Сретен је похађао Богословију Св. Сава у Београду, потом гимназију у Шапцу, а у Сарајеву је завршио препарандију и положио учитељски испит; Танкосава се, попут мајке, школовала у Заводу Мис Аделине Ирби, а затим на Цетињу, у руском Институту Царице Марије.

Млади Кашиковићи су се у оквиру своје генерације укључили и у практично остварење националних идеала. Најстарији син Предраг био је истакнута личност у српском омладинском покрету. Друговао је са младобосанцима, чија му је идеологија била блиска и прихватљива. Као специјални повереник Народне одбране у Сарајеву, обављао је разне поверљиве задатке за ту напредну српску организацију. Реља и Сретен били су ангажовани у раду Српског културног и просвјетног друштва "Просвјета". У време балканских ратова, Сретен је био ратни извештач "Српске ријечи", а Реља се као добровољац прикључио санитетској служби српске армије.

Видовдански атентат у Сарајеву и избијање Првог светског рата, трагично су променили живот породице Кашиковић. Међу првим пострадалима било је уредништво часописа "Босанска вила" и дом Николе Кашиковића. Дугогодишњи национални рад Николе, Стоје и њихових синова, био је довољан разлог да их аустроугарска полиција, заједно са

највиђенијим Србима, међу првима ухапси. За реконструкцију судских процеса вођених против породице Кашиковић кључна су два извора: Дневник судских процеса са стенографским белешкама са тзв. "велеиздајничких процеса" вођених пред сарајевским Војним судом (Архив Босне и Херцеговине) и Пашићева збирка (Архив Југославије у Београду). Ова потоња збирка је на немачком језику и садржи преглед докумената откривених у београдском стану проф. Милорада Павловића-Крпе, које је аустријска полиција запленила по заузећу Београда, пренела у Беч и обрадила. Обимна "херцеговачка архива", како је у својим мемоарима назива проф. Павловић, представља је његову преписку са националним радницима из српских и словенских земаља под Аустроугарском. Ова изворна документација била је крунски доказ на "велеиздајничким процесима".

Никола Т. Кашиковић, после једногодишње истраге, пред Окружним судом у Сарајеву 9. марта 1917. године осуђен је на десет година тешке робије. Носећи казаматски број 2636, казну је издржавао у зеничкој тамници. Исти суд је Стоју и Предрага Кашиковића осудио 12. јануара 1918. године на смрт вешањем. Најстрожа казна, проистекла из доказног материјала откривеног у Крпиној архиви, несумњиво је потврдила да су Стоја и Предраг били дугогодишњи тајни извештачи српске владе о политичком стању у Босни и Херцеговини. Тек на велики притисак међународног јавног мњења, казна је преиначена на десет година затвора. Храброст коју је Стоја Кашиковић испољила пред непријатељским судом, ушла је у песму. Књижевник Исаија Митровић неустрашиво држање ове једине жене на смрт осуђене, преточио је у стихове. Сретен и Реља Кашиковић такође су допали затвора, али дугогодишње тамницење избегли су стицајем околности. Рат су провели у српској униформи као добровољци, борећи се раме уз раме са својом сабраћом. Танкосава се сама у опустелом родитељском дому борила са туберкулозом и набављала храну за своје најближе и друге заточенике, помажући им да преживе. Заједно са осталим политичким осуђеницима, Никола, Стоја и Предраг Кашиковић у јесен 1918. године пуштени су из затвора.

Живот у ослобођеној земљи, у новоствореној држави Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, није испунио очекивања породице Кашиковић. У писмима пријатељима Кашиковићи изражавају велико разочарање стањем у Босни и Херцеговини. Николино здравље, нарушено тамновањем, попушта и приморан је да се пензионише. Ни захтев за пензионисање не пролази глатко; тек после вишемесечне борбе са бирократијом, само пар месеци пред смрт, добио је решење о пензионисању. Ипак, национални рад Кашиковића није сасвим заборављен: приликом

посете Сарајеву 1920. године, регент Александар Карађорђевић одликовао је Стоју Кашиковић Обилићевом златном медаљом за храброст.

Никола Кашиковић, разочаран неуспешним покушајима да обнови свој часопис "Босанску вилу", са сином Сретеном отвара малу књижару на Маријин Двору. Живот наставља у материјалној оскудици и сав се предаје сређивању обимне нештампане збирке народних умотворина. Један део предаје Српској краљевској академији у Београду, а други припрема за објављивање у едицији коју покреће под називом *Збирка Николе Т. Кашиковића "Народно благо"*. Нажалост, није дочекао прву штампану свеску ове едиције, смрт је била бржа. У недељу ујутру, 22. маја 1927. године, само тринаест дана после изненадне смрти сина Сретена, тихо, заборављен од свих, Никола Т. Кашиковић се преселио у вечност. Сахрањен је сутрадан у 16 часова на Старом православном гробљу у Сарајеву - о државном трошку. Да је реч о заслужном сину Отаџбине потврдила су и одличја изложена уз одар: Орден Св.Саве III степена и Белог Орла V степена добијени од краља Петра Првог Карађорђевића, црногорски Орден кнеза Данила III степена, орден Св. Ане III степена од руског цара Николаја, Крст Милосрђа и орден Мецидије III степена од турског султана Абдул Хамида Хана, Газије II.

Похвале и признања за свој рад које је за живота тако шкрто добијао, нештедимице су Кашиковићу упућене постхумно, у многобројним некролозима. На вест о његовој смрти, огласили су се најзначајнији листови у земљи, обзнањујући одлазак једног од најупорнијих, најнепомирљивијих и најопаснијих противника Аустроугарске монархије.

У књижевноисторијским студијама Кашиковићево име најчешће се повезивало са уређивањем "Босанске виле". Отуда је његов сакупљачки, а посебно књижевни рад, остао без оцене. Послератна књижевна критика једнодушна је у ставу да је највећу заслугу стекао прикупљањем народних умотворина, неговањем и подстицањем српске усмене народне књижевности. Свестан значаја традиције и језика у очувању српског националног бића, Кашиковић је преко "Босанске виле" водио широку акцију сакупљања народног блага. Вредни сабирник српских народних умотворина, настао трудом Николе Кашиковића, заслужује посебно представљање.

Кашиковић је иза себе оставио преко 200 000 стихова, од којих је само мали број објављен у "Босанској вили", другим часописима, календарима и антологијама. Народне песме и приповетке штампане у "Вили" пописао је Урош Џонић у *Библиографији српских народних пјесама и приповедака*, коју је објавио сарајевски часопис "Живот", 1954. године. Оно мало српских народних умотворина што је објављено у Кашиковићевој едицији "Народно благо", стешњено је у четири невелике књиге, изишле 1927. године (две збирке), 1928. и 1951. Само део његове руко-

писне оставштине сачуван је и налази се у Етнографској збирци САНУ под бр. 245. Чине је 12 свезака са 35 281 стихом и насловљена је *Српске народне јуначке пјесме из Босне и Херцеговине*.

Угледни књижевник др Јован Кршић, аутор предговора за прву Кашиковићеву збирку "Народно благо", препознао је у сакупљачу не само једног од позних Вукових следбеника него и образованог и упућеног познаваоца српске народне књижевности. Следећи властите принципе у приступу, сакупљању и вредновању народних умотворина, Кашиковић је поставио обрасце и прецизна упутства сакупљачима да поступају по научнокритичким начелима. Отуда у огледалу оне малобројне књижевне критике која се узгредно бавила оценама његовог рада, постоји сагласје да је у области сакупљачког рада Никола Кашиковић био најуспешнији.

Држећи отворене странице "Босанске виле" за благо из народне ризнице, Кашиковић је соколио и бодрио, и на увек топлом огњишту наших прадедова распиривао пламен отпора. Пред увежбану и моћну машинерију стране непријатељске пропаганде, он је истурио сабљу Краљевића Марка и мирисне расплетене косе девојачке, гусала јеку звонкију од војничких труба и опаснију од сваког оружја. Сваки сакупљач који је одговорио на његов позив, и учитељ и поп, и ђак и трговац, сељак и чиновник, постали су део покољења родољуба на јединственом фронту народног отпора на коме се Српство бранило песмом, бајком, легендом, причом и – ћирилицом.

Обдареношћу издвојили су се неки народни певачи. Међу најталентованијима била је Ана Бугариновић, од које је Никола Кашиковић прибележио преко 100 000 стихова.

Таласу германизације који је захватио Босну и Херцеговину и притисцима окупаторске власти да српски језик преименује у "босански" и "земаљски", Кашиковић је супротставио изворни, једри, народни језик српске усмене књижевности и традиционално писмо – ћирилицу. Сматрајући језик темељном одредницом сваке културне делатности, он је био најгласнији критичар Калајеве антисрпске пропаганде. Борбу за српски језик и писмо започео је као учитељ, упућујући оштре критике на "новокомпоноване" режимске уџбенике, писане за српске основне школе. Заједно са колегом Војиславом Борићем, Кашиковић је написао *Буквар и Прву читанку за српске школе у Босни и Херцеговини*, уџбеник који је од 1901. до 1913. године доживео четири издања.

Покретањем "Босанске виле" борба за очување српског језика је институционализована. Схватајући језик и писмо као основицу националне културе српског народа и битну компоненту његовог духовног бића, Кашиковићева "Вила" је била најгласнији заговорник њиховог очувања. Захваљујући Кашиковићевом уредничком и рецензентском

перу, "Босанска вила" је важила за језички узор међу часописима оновремене српске периодике. Упорно бранећи ћирилицу, он је допао и затвора. Одбивши да прими званични допис писан латиницом, он је 1899. године осуђен на новчану казну, а наредне, због истог дела, на месец и по затвора. Ово је свакако јединствен пример тамновања.

Талас културног уједињења југословенских народа, који је у првој деценији XX века запљуснуо и Босну и Херцеговину, поново је покренуо питање језика и писма. Тек што је укинула измишљени "босански језик", Земаљска влада је 1907. године прокламовала нови, "српско-хрватски". Кашиковић оштро иступа против овог новог насиља над српским језиком. Подршку добија и од младих књижевних снага окупљених око "Босанске виле", који као предуслов за чвршћу интеграцију на ширим југословенским просторима истичу стандардизацију књижевног језика, уз поштовање аутентичности националног језика и писма. Кашиковићева брига за очување српског језика и писма имала је у основи једно од обележја чувања идентитета у времену када су пред разорним утицајем моћне и организоване туђинске власти озбиљно нарушавани већ успостављени токови духовног континуитета. Потврду за наведене ставове открила сам у његовом кратком огледу *О српском језику*, пронађеном у Архиву Босне и Херцеговине међу стенографским белешкама и списима са суђења. Текст је датиран 19. априла 1916. године и писан је Кашиковићевом руком у сарајевском истражном затвору. Ово је изворно сведочанство да је питање језика заокупљало Кашиковића и у време тамновања.

Раскошан уређивачки таленат Кашиковић је показао у штампању најпопуларнијих народних књига – календара. Његовим трудом изишао је први српски илустровани календар у Босни и Херцеговини "Требевић" за 1891. годину, затим Календар "Нови Требевић" за 1892, а за 1893. годину истоимени календар је уредио са колегом Стевом Калуђерчићем. Сарадници, све први књижевници српски, прилозима високог уметничког домета донели су славу и популарност Кашиковићевим календарима. Поред српских народних умотворина, етнографских прилога и биографија знаменитих личности, у календарима је први пут штампан схематизам српских православних општина, школа и учитеља у Босни и Херцеговини – редак и драгоцен прилог изучавању црквене и педагошке историје тога времена. Кашиковићеви календари добили су неколико књижевно-критичких приказа из пера савременика. Критика је била једнодушна у оцени да је реч о најлепшим и најбољим народним читанкама у Српству.

Публициста и уредник на гласу Никола Кашиковић био је радо виђен гост на значајним културним манифестацијама одржаним у српским и словенским земљама. Утисци које је доносио са далеких пу-

товања, остали су забележени у "Босанској вили" као својеврсна путописна проза. Најзанимљивије путописне репортаже, о боравку у Петрограду и Москви 1899. године на обележавању 200-годишњице рођења Александра Пушкина и у Загребу исте године, на прослави 50-годишњице књижевног рада најпопуларнијег српског песника Јована Јовановића Змаја – читају се као узбудљиво штиво и данас, после више од једног века, зраче лепотом језика и стила.

Оригинална књижевна остварења Николе Т. Кашиковића, поетски и приповедачки радови, невеликог су обима, али употпуњују његов стваралачки прортрет. Ову врсту литерарних радова представила сам у засебном поглављу моје тезе, те они заједно са скромним преводилачким и књижевно-критичким прилозима заокружују оригиналну стваралачку делатност Николе Т. Кашиковића. Његовим литерарним радом критика се никада није бавила, нити о њему дала свој суд, те су до данас они остали расути по листовима, часописима и ретким антологијама. Ово поглавље сматрамо значајним јер сам у њему дала први критички осврт на Кашиковићево оригинално стваралаштво.

Изванредно осећање за језик којим је био обдарен, али и несумњива литерарна даровитост, запажају се и у Кашиковићевим преводима са руског, турског и бугарског језика. Избор књижевних радова које је преводио, иако невелик, био је у складу са његовим литерарним склоностима; преводио је песме у прози, а од прозних форми, тематски му је била најближа приповетка која је за основу имала народно предање и легенду.

Књижевно-критичка делатност Николе Кашиковића односила се, такође, на области које је он најбоље познавао: сакупљачки и етнографски рад. У освртима на збирке народних умотворина, он је нарочито инсистирао на одговорности сакупљача. Добар сакупљач и приређивач сабирника народног блага, истицао је Кашиковић, није само одличан познавалац усменог народног стваралаштва, већ и писмен и образован човек. Отуда је он с правом инсистирао на озбиљној језичкој редакцији грађе и поштовању правописа.

Значај рада Николе Т. Кашиковића најочитије се може сагледати у писаним траговима. О томе сведочи исцрпна персонална библиографија која је штампана у монографији *Никола Т. Кашиковић: живот и дело* (Београд 2006), докторској дисертацији ауторке овог прилога. Библиографија је рађена *de visu* и садржи 454 аотиране библиографске јединице. Распоред грађе, произишао из књижевног и стваралачког рада Николе Т. Кашиковића, огледа се у пет целина: Посебна издања, Уређивачки и приређивачки рад, Прилози у периодици и књигама, Сакупљачки рад и Преводилачки рад. Други део библиографије чини литература о Николи Кашиковићу.

Ово сажето подсећање на живот и стваралаштво једне изузетне личности из наше књижевне и културне историје, неправедно скрајнуте и запретене у вијугавим токовима српске литерарне сцене половином 19. и почетком 20. века, изражава јасну намеру – да се исправи једна историјска неправда. Можда је 80 година, колико је прошло од смрти Николе Т. Кашиковића, довољна књижевно-историјска дистанца да се превреднује његово стваралаштво и донесу нови судови. Време је за враћање дуга, а ово је моје, у име свих његових сународника.

Borjanka Trajković

NIKOLA KAŠIKOVIĆ-SARAJLIJA OR THE MAGAZINE AS DESTINY

Summary

The paper represents a memory of Nikola T. Kašiković (1861-1927), a publicist, writer, national fighter, and the collector of the national treasure. On the occasion of the eightieth anniversary of his death, we gave a survey on his life and work.